A frankfurti iskola a tőkések proxyja? *Rockhill, G. (2025).* Who Paid the Pipers of Western Marxism? *Monthly Review Press.*

Nagy Kristóf
ELTE PPK Felnőttképzés-kutatási és Tudásmenedzsment Intézet;
KEMKI: Közép-Európai Művészettörténeti Kutatóintézet
nagy.kristof@ppk.elte.hu

DOI: https://doi.org/10.64718/ciklus/2026-01-09

Vihar

Kevés téma váltott ki akkora vitát az észak-amerikai baloldali értelmiség körében 2026 elején, mint Gabriel Rockhill *Who Paid the Pipers of Western Marxism?* című kötete. A könyv állítása az, hogy a frankfurti iskola legfontosabb gondolkodóit – Adornót, Horkheimert és Marcusét – a második világháború alatt és után az amerikai államapparátus bekebelezte. Rockhill szerint ezzel olyan *marxizmus light*ot hoztak létre, amely azért alkalmas az amerikai imperialista projekt megerősítésére, mert alkalmatlan, hogy egy antikapitalista mozgalom elméleti keretrendszere legyen. Ezt az állítást, melyet a kötet a *frankfurti iskolának* konzisztensen *washingtoni iskolaként* való megnevezésével érzékeltet, a maga is a tágan értelmezett kritikai elmélet hagyományából érkező Rockhill elsősorban történeti forrásokkal támasztja alá. Azonban, miközben a könyv meggyőzően demonstrálja a frankfurti iskola amerikai államba való integrációját, elemzése végül csak korlátozottan kapcsolódik a marxista hagyományhoz, mivel nem a tőke, hanem az állam elsődlegességére épül.

A kötet megjelenése nem pusztán vihart, hanem tornádót kavart. Szinte nincs olyan magára is valamit adó amerikai baloldali vagy marxista lap, mely ne közölt volna már megsemmisítő kritikát a kötetről. A *Historical Materialism* hasábjain rögtön négy részes (!) esszében szedték ízeire, a Verso Books pedig – Rockhill elmondása szerint – elutasította a könyv megjelentetését. De miért ekkora a vita? A *Who Paid the Pipers of Western Marxism?* paradox pillanatban jelent meg: egyrészt a MAGA körüli szellemi térben egyre gyakrabban kerül elő a frankfurti iskola mint a *kortárs woke liberalizmus* ősforrása (President's Advisory 1776 Commission, 2021). Mindeközben azonban az antikapitalista mozgalomépítésben (is) gondolkodó marxisták referenciakészletéből mára szinte kikoptak a frankfurti iskola szerzői – vagy soha nem is voltak benne. Ebből a szempontból Rockhill könyve halott tehenet

rugdos: mert ha még igaz is a könyv minden állítása, akkor is tévedés lenne azt állítani, hogy a kortárs antikapitalista politikák rákfenéje Frankfurt-fixáltságuk lenne. A maga módján Rockhill könyve mélyen időszerűtlen is: míg arra a pillanatra fókuszál, amikor a felemelkedő amerikai hegemónia a kutatás és a felsőoktatás kiterjesztésével bekebelezte a kritikát, ám a kötet olyan pillanatban íródott, amikor a válságban lévő amerikai hegemónia a kritikus gondolatokat nem bekebelezve, hanem büntetve igyekszik hatástalanítani a felsőoktatásban.

A *Who Paid the Pipers* körüli vihar nem csak Rockhill állításának, hanem témaválasztásának is szól: értelmiségiekről ír, olyanokról, akiket a recenziógyártással foglalkozó értelmiségiek olvastak, idéztek, ne adj' isten szerettek, és néhányan talán még ismertek is. Innen nézve érdemes összevetni Rockhill könyvének recepcióját Jeff Schuhrke (2024) egy évvel korábban megjelent *Blue-Collar Empire: The Untold Story of US Labor's Global Anticommunist Crusade* könyvével, ami arról szól, hogy a hidegháborúban a CIA hogyan vonta befolyása alá az Egyesült Államok legnagyobb szakszervezeti konföderációját, hogy így szolgálja az amerikai birodalmi és tőkeérdekeket. Schuhrkénak a Rockhillével nagy vonalakban párhuzamos érveléssel bíró könyvéről (az amerikai állam és tőke uralja a vele látszólag szembenálló intézményeket) születtek írások, de messze nem váltott ki ekkora vitát: mert nem értelmiségiekről, hanem munkásokról és a munkásosztályból kiemelkedő bürokratákról szólt.

A frankfurti iskola mint washingtoni iskola

Rockhill könyve két fontos előképet is megidéz: az egyik, amit a címe is visszhangoz, Frances Stonor Saunders 1999-es *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War* című könyve, amely a CIA humanistának tűnő antikommunista kulturális diplomáciáját tárja fel, és amelynek legismertebb fejezete az absztrakt expresszionizmus tudatos divatba hozásáról szól szabad és apolitikus művészeti irányzatként. A másik forráspont Perry Anderson (1976) az 1970-es években írt *Considerations on Western Marxism*ja, amely praktikusan már elvégezte Rockhill ideológiakritikai munkáját, az eszmetörténet eszközeivel leírva, miként kezdett a két világháború között a marxista elméletírás elszakadni a kommunista mozgalomról – e munkát a *Who Paid the Pipers?* levéltári és politikai gazdaságtani irányba próbálja mélyíteni.

Rockhill könyve két nagy részre oszlik. Az első, az *Imperial Knowledge* egyrészt elméleti szempontokból tárgyalja a tudás és az imperializmus viszonyát, másrészt pedig az amerikai hegemónia szoft, tudományos kiépülését rekonstruálja. E recenzió fókuszában a kötet második a *Compatible Critical Theory* című része áll, mely három fejezeten keresztül a frankfurti iskola amerikai hegemóniához való adaptálódását vizsgálja. Az *Anticommu-*

nist Critical Theory: Adorno and Horkheimer című fejezet egyrészt azt vizsgálja, hogyan alakították az USA-ba emigrált frankfurtiak kutatási agendájukat az amerikai donorok igényeihez. Ezt Rockhill a Frankfurtból való elüldözésük után már a Columbia University részeként működő Intézetnek az „Anti-Semitism among American Labor" című kutatásán keresztül mutatja be, mely, állítása szerint, szembefordul az Intézet korábbi osztályfókuszú kutatási programjával. Másrészt, Rockhill szerint az 1949–1950-es Németországba való visszatelepülését követően amerikai támogatással újraalapított Intézet egyre inkább az amerikai érdekeket hangsúlyozta (például a fasizmus és a kommunizmus közötti egyenlőségjellel), miközben az antifasiszta szólamok mögött intenzív együttműködéseket alakított ki korábban a náciknak dolgozó kutatókkal. Az ötödik, *The Washington School of Critical Theory* című fejezet a frankfurti iskolának a CIA-val, illetve elődszervezetével, az 1942–1945 között működő *Office of Strategic Services*szel (OSS) való együttműködésére fókuszál. Ez a fejezet egyrészt azt követi, hogy a náci rezsimről és különösen annak propagandagépezetéről felhalmozott frankfurti tudás hogyan keltette fel az amerikai szolgálatok figyelmét, és hogy az iskola tagjai hogyan váltak a több száz kutatót alkalmazó OSS, a „a 20. század első felének legnagyobb amerikai kutatóintézménye" (Laudani, 2013, p 2.) munkatársaivá. Másrészt pedig arra fókuszál, hogy hogyan vált az OSS a világháború utáni amerikai társadalomtudományi expanzió részeként az egyetemek felé is vezető forgóajtóvá német kutatók számára, és olyan tudásrezsimmé, mely elsősorban az USA-n kívüli (kommunista és fasiszta) autoriter rezsimekkel, és nem a kapitalizmus amerikai autoriter működésével foglalkozott.

A frankfurti iskola varázstalanításában a hatodik, *The Radical Piper of Western Marxism: Marcuse* című fejezet megy a legmesszebbre, mert míg Adorno és Horkheimer polgári fordulata (vagy munkáinknak eleve adott burzsoá jellege) viszonylag konszenzuális, Marcuse – a frankfurti iskola legnevesebb, végleg az USA-ban letelepedett tagja – az újbaloldal atyjaként, az Adornóhoz és Horkheimerhez képest sokkal inkább a tömegekhez beszélő értelmiségiként és olyan baloldali aktivisták mentoraként vált híressé, mint Angela Davis. Így ez a fejezet nem csak a (tudományos körökön kívül) legismertebb, hanem a legbaloldalibb frankfurti kutatót akarja trónjáról letaszítani. Rockhill érvelése szerint Marcuse – aki 1951-ig az USA külügyminisztériumának közép-európai osztályán dolgozott, egy ideig osztályvezetőként is – világnézete és az amerikai imperialista projekt közös platformja az volt, hogy a kelet-európai szocializmus valójában nem szocialista, hanem autoriter, mely nézetet Marcuse (1958) a *Soviet Marxism: A Critical Analysis* című könyvében bontott ki a legteljesebben, mely szerint a szovjet rezsim nem a proletariátus diktatúrája, hanem diktatúra a proletariátus felett. Rockhill szerint Marcuse cizellált, a „kommunizmus = totalitárius = rossz" érveléshez képest az amerikai imperialista projekttel kompatibilis ideológiát termelt,

mely a szocialista gondolatok elismerésével, de a megvalósult szocialista projektek radikális elutasításával éket vert a nyugati szocialista mozgalmak és a kelet-európai szocialista államok közé. A maga módján ez a Marcuséról szóló fejezet a kötet legizgalmasabb része, mert Rockhill itt nem azt az evidensebb mechanizmust mutatja meg, hogy a bekebelezés hogyan vezet a kritika letekeréséhez, hanem azt, hogy a kooptáció hogyan termelhet ki radikálisan utópikus – és ezért szerinte politikailag impotens – kritikát.

Bár e recenzió szerzőjének nincs elsőkézből származó ismerete a Rockhill által felvonultatott történeti anyagról, a kötet leíró része a frankfurti iskola kulcsszereplőinek az amerikai államapparátus szervezetébe és érdekeibe való integrációjáról meggyőző. Egyrészt meggyőzővé teszi az a mennyiségű levéltári és szakirodalmi anyag, melyet Rockhill felvonultat, és amely azt mutatja, hogy történeti állításainak nagyrészét már korábban is leírta a szakirodalom, csak előtte még senki sem formázta ezeket bestsellerré. Másrészt Rockhillnek az az alapvető állítása, hogy a tudományos megismerést és tudásterjesztést jellemzően kooptálja a kapitalizmus éppen aktuális rendszere, egybevág az értelmiségszociológia alapvető, Antonio Gramscitól (2021 [1929–1935]) Pierre Bourdieu-ig (1989 [1984]), Szelényi Ivántól (Szelényi & Konrád, 1989) Gagyi Ágnesig (2014) terjedő legélesebb irányával, az amerikai nagytőkések „filantróp" alapítványainak tudománytámogatásáról szóló újabb kutatásokkal, és e sorok recenzió szerzőjének korábbi írásaival (Nagy, 2014) is.

Azonban Rockhill munkája, bár első látásra radikális marxista kritikának tűnik, valójában sokkal inkább alapos, fősodorbeli történészi munka, amelynek elemzése nem, csak nyelvezete marxista. A kötet nem nyit ki kérdéseket arról, hogy milyen tőkeérdekeket szolgált – akár áttételesen is – a frankfurti iskola bekebelezése, hogy milyen, egymásnak feszülő tőkeérdekek formálták az amerikai államapparátust és tudományos életet a korszakban, vagy hogy hogyan viszonyultak az amerikai kutatók a frissen toppozíciókba ejtőernyőző frankfurti kutatókhoz. Azaz, röviden, a kötet kihagyja az osztály és a tőke fogalmát – a marxista elemzések két legalapvetőbb kategóriáját – és csak arra fókuszál, hogy az amerikai államnak mint kvázi homogén egységnek milyen érdeke fűződött a frankfurti iskola bekebelezéséhez. Az ebből fakadó korlátok pedig legjobban abban mutatkoznak meg, ahogy Rockhill az imperializmus fogalmát használja.

Egydimenziós imperializmus

Rockhill könyvében az imperializmus fogalma épp olyan egydimenziós, mint az általa gyakran citált Herbert Marcuse szerint a modern ipari társadalmak embere. Pedig a fogalom fontos számára: az „*imperial*" szótő majdnem ötszázszor szerepel a kötetben. Rockhill

imperializmusfogalma két szempontból is egydimenziós. Egyrészt, mert az imperializmust az Amerikai Egyesült Államok működésének megragadására használja, miközben például a Szovjetunió kapcsán csak egyszer merül fel a kifejezés. Az imperializmus ilyen félreértésének (és a kapitalizmusról való leválasztásának) a kritikáját Phil A. Neel (2026) úgy fogalmazza meg, hogy eszerint

> az imperializmus egyszerűen az amerikai hatalom vagy kultúra érvényesítésével egyenlő, és hogy minden olyan nemzetet, amely ezzel a hatalommal szemben helyezkedik el – bármilyen csekély mértékben is –, támogatni kell [...] Az erősebb változat szerint, amelyet sok kortárs marcyista–losurdista képvisel, az Egyesült Államok befolyási övezetétől való távolság, illetve az azzal szembeni ellenségesség akár összefüggésbe is hozható azzal, hogy egy adott ország mennyiben tekinthető a „valóban létező szocializmus" példájának.

A kötetnek a nem amerikai imperializmus iránti érzéketlensége magyarázza azt is, hogy a kötet hogyan és miért tenyerelt bele (talán tudatosan is) az amerikai baloldalnak a szovjet típusú rendszerek megítéléséről szóló, a szovjet-szocializmust hibái alól felmentő tankie-k és az azt radikálisan elítélők közti véres vitájába. Pedig egy valódi marxista elemzésnek nem a „jó államok versus rossz államok" törésvonalon, hanem „az emberiség története osztályharcok története" vonalon kellene mozognia.

Ez vezet a második, tágabb, a szovjet imperializmuson túlmutató problémához. Rockhill számára az imperializmus nem a tőkés világrendszer elemi működési mechanizmusa – melyet különböző, összefonódó állam–tőke projektek erejükhöz mérten használnak – hanem sokkal inkább morális kategória (mintha azt állítanánk, hogy kizsákmányolás csak a Lidlben van, a sarki közértben pedig nincs). Azáltal, hogy Rockhill az imperializmus fogalmát kizárólag a – megkérdőjelezhetetlenül imperialista – USA-ra használja, pont azt nem tudja megragadni, hogy a kapitalizmusban az olcsó erőforrásokat bekebelezni akaró térbeli expanzió és az azt alátámasztó kulturális imperializmus (Schiller, 1969) nem pusztán egy-egy állam, hanem a kapitalista világrendszer jellemzője, melyben állam–tőke komplexumok küzdenek az értéktöbblet lokalizálásáért.

Rockhill imperializmusfogalmának korlátosságát jól mutatja, hogy könyve csak az imperialista gondolatok termelésére fókuszál, de a hatásukra nem. Ha az olvasó el is fogadja, hogy a frankfurti iskola bekebelezése imperialista projekt volt, a kötet nem mutatja meg, hogy ez hogyan formálta akár a nyugati kommunista mozgalmakat, akár a kelet-európai államszocialista rezsimeket. Azaz, bár a kötet hangosan és helyesen elítéli az imperializmust, a maga módján újra is termeli a birodalmi tudáshierarchiákat azzal,

hogy teljesen az elemzésen kívül hagyja azokat a mozgalmakat és régiókat, melyeket az amerikai imperializmus maga alá akart gyűrni. Azaz a könyv legjobb esetben is csak az imperialista szándékot, de nem magát az imperialista hatást tudja bizonyítani.

A recenzió címében feltett kérdésre válaszolva: Rockhill nem azt bizonyítja, hogy a frankfurti iskola a tőkések proxyja, mivel a kötet a tőkések elemzését az amerikai államapparátus képével helyettesíti. Rockhill meggyőzően mutatja be a frankfurti iskola és az amerikai államapparátus összefonódásait, de nem írja le, hogy ezek a kapcsolatok hogyan működtek a kapitalista világrendszer reprodukciójában, mert az ehhez szükséges kategóriákat – osztály, tőke, világrendszer – nem dolgozza ki megfelelően. Így összességében Rockhill könyve alapos történeti munka, mely varázstalanítja a baloldal eszmetörténetének néhány olyan kulcsszereplőjét, akiknek munkájában a baloldali társadalmi mozgalmak amúgy sem szoktak különösebb inspirációt találni. Azonban a kötet a történeti adatokon túl nem visz közelebb ahhoz, hogy a tudomány és az imperializmus kapcsolatának olyan marxista modelljét dolgozza ki, melynek elemzési szempontjai más esetek elemzésénél is működőképesek.

Pedig az ilyen elemzések nem csak a múlt elemzéséhez, hanem a jelen megértéséhez is szükségesek lennének: a 2020-as években, amikor a tőkés világrendszer villámgyors átalakulásával együtt a kínai tudásipar felemelkedésének is tanúi vagyunk, kiemelten fontosak lennének az olyan elemzések, melyek a tudás-kapitalizmus-imperializmus háromszöget nem csak a sehova sem vezető láncos kutya versus autonómia tengelyen tudják elemezni. Ehhez pedig inspirálóbb lehet, ha nem csak ellenségeinkről írunk materialista történeti elemzést, hanem hőseinkről is, ahogy Calhoun (2023) teszi Immanuel Wallersteinről, de az is, ha visszanyúlunk éppen Wallerstein elemzéséhez arról, hogy szaktudományok 19. századi kialakulása hogyan ásta alá a totális tőkés rendszer totális kritikáját.

Hivatkozott irodalom

Anderson, P. (1976). *Considerations on Western Marxism*. New Left Books.

Bourdieu, P. (1989 [1984]). *Homo Academicus*. Stanford University Press.

Calhoun, C. (2023). Immanuel Wallerstein and the genesis of world-systems analysis. *Journal of World-Systems Research, 29*(2), 555–562. https://doi.org/10.5195/jwsr.2023.1197

Gagyi, Á. (2014). Beágyazott kritika: A *Fordulat és reform* kontextusa. *Fordulat*, 21, 150–169.

Gramsci, A. (2021 [1929–1935]). Válaszút a pedagógiában. *Fordulat*, 28, 246–266.

Laudani, R. (2013). *Secret Reports on Nazi Germany: The Frankfurt School Contribution to the War Effort*. Princeton University Press.

Marcuse, H. (1958). *Soviet Marxism: A Critical Analysis*. Columbia University Press.

Nagy, K. (2014). A Soros Alapítvány képzőművészeti támogatásai Magyarországon: A nyolcvanas évek második felének tendenciái. *Fordulat*, 21, 192–215.

Neel, P. A. (2026). Camps. Reading Hellworld #7. *Substack*, 2026 június 25. https://phil-neel.substack.com/p/camps

Saunders, F. S. (1999). *Who Paid the Piper? The CIA and the Cultural Cold War*. Granta Books.

Schiller, H. (1969). *Mass Communications and American Empire*. A. M. Kelley.

Schuhrke, J. (2024). *Blue-Collar Empire: The Untold Story of US Labor's Global Anticommunist Crusade*. Verso.

Szelényi, I. & Konrád, Gy. (1989). *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*. Gondolat.

Wallerstein, I. (2011). *The Modern World-System IV: Centrist Liberalism Triumphant, 1789–1914*. University of California Press. https://doi.org/10.1525/9780520948600

President's Advisory 1776 Commission. (2021). *The 1776 report*. https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2021/01/The-Presidents-Advisory-1776-Commission-Final-Report.pdf